
Jarkko Tontti, Kaisa Mäkelä ja
Heta Gylling (toim.)

Filosofien oikeus I

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567, f. (09) 604 668

s-posti: sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen kuva: La Justice, B 5 rés., Bd II, fol. 20.

(julkaistu Bibliothèque Nationalen luvalla)

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© 2001 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-188-X

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2001

Sisällys

Esipuhe	7
1 Platon ja oikeudenmukaisuus vailla takeita	11
<i>Mikko Lahtinen</i>	
2 Laki vapauden osatekijänä. Aristoteleen onnellinen kansalaisvaltio ja laki	35
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
3 Stoalainen oikeus- ja yhteiskuntafilosofia	55
<i>Juha Sihvola</i>	
4 Laki hyveen toteuttajana. Tuomas Akvinolaisen oppi ihmisluonnosta ja laki ...	69
<i>Juha-Pekka Rentto</i>	
5 Valtio ja sen lait modernissa luonnonoikeusperinteessä	87
<i>Petter Korkman</i>	
6 Thomas Hobbes tämän päivän näkökulmasta	109
<i>Juha Tolonen</i>	
7 John Locke ja yksityinen omaisuus	123
<i>Matti Häyry</i>	
8 G. W. Leibnizin oikeusfilosofia	133
<i>Markku Roinila</i>	
9 Montesquieu: miksi lakeja ja mitä lakien takana	153
<i>Antero Jyräki</i>	
10 Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet	169
<i>Jussi Kotkavirta</i>	
11 Jean-Jacques Rousseau yhteisöllisyyden korostajana	187
<i>Heta Gylling ja Marianna Raulo</i>	
12 Jeremy Bentham ja klassinen utilitarismi	203
<i>Matti Häyry</i>	
13 John Stuart Mill, vapaamielisyys ja yksilön autonomia	215
<i>Heta Gylling</i>	
14 Liberaalisia ja konservatiivisia piirteitä Hegelin oikeusfilosofiassa	225
<i>Markus Wahlberg</i>	
15 F. C. von Savigny ja ”historiallinen koulu”	249
<i>Kevät Nousiainen</i>	
16 Karl Marx’ kritiska rättssteori	273
<i>Lars D. Eriksson</i>	
17 Rudolf von Jhering – oikeus yhteiskunnan elinehtoja suojaamassa	285
<i>Kimmo Nuotio</i>	
18 Hans Kelsen – kriittinen esittely	313
<i>Hannu Tapani Klami</i>	
Kirjoittajat	325

14 Liberaalisia ja konservatiivisia piirteitä Hegelin oikeusfilosofiassa

Georg Wilhelm Friedrich Hegelin elämä (1770–1831) osui Euroopan myrs-
kyisään murrosvaiheeseen, josta moderni maailma syntyi. Hegel oli kotoi-
sin Württembergiin kuuluvasta Stuttgartista, jossa hänen isänsä toimi tuon
pikkuvallion hovin finanssihallinnon *Expeditionsrathina* eli toimitusneuvok-
sena. Käytyään paikallisen klassisen kymnaasin Hegel luki filosofiaa ja
teologiaa Tübingenin yliopistossa. Papiksi hän valmistui vuonna 1793,
mutta papin virkaa hän ei koskaan hoitanut. Varhaiskasvatuksesta lähtien
hän oli omaksunut aikansa *Ehrbarkeitin* eli ylemmän keskiluokan sivistys-
porvaristolliset perusarvot ja ihanteet, joille hän antoi sittemmin tuotan-
nossaan idealistisesti systematisoidun ”käsitteen muodon”.¹

Valmistuttuaan Hegel toimi kotiopettajana Bernissä ja Frankfurtissa.
Vuonna 1801 hän muutti Jenaan, jossa hän luennoi aluksi yksityisdosenttina
muun muassa luonnonoikeutta. Jenassa hän sai myös päätökseen käsikirjoi-
tuksensa filosofianhistorian ehkä ihmeellisimpään teokseen nimeltä Hen-
gen Fenomenologia, kertomatiedon mukaan Napoleonin joukkojen juuri
nujertaessa Preussin armeijan Jenan taistelussa. Hegel joutui lähtemään leh-
dentoimittajaksi Bambergiin, josta hän siirtyi Nürnbergiin kymnaasin rehto-
riksi. Vuosina 1808–1815 hän opetti kymnaasissa muun muassa oikeus- ja
velvollisuusoppia, ja myös hänen filosofinen pääteoksensa Logiikan tiede
ilmestyi tällöin vuosina 1812–1816. Vuonna 1816 Hegel sai nimityksen
Heidelbergin yliopiston filosofian professoriksi. Heidelbergissa ilmestyi
vuonna 1817 hänen kypsän kautensa filosofinen kokonaisjärjestelmä, jon-

¹ *Ehrbarkeitista* ja sen sivistysihanteista ks. Toews, John Edward: *Hegelianism*. Cambridge University Press 1985, s. 13–29. Myös Hegelin *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnon-
oikeuden ja valtiotieteen perusteet* -teos on mitä suurimmassa määrin ihanteellista norma-
tiivista etiikkaa, vaikka tämä helposti kätkeytyy Hegelin kuvailevan esitystavan ”taakse”.

ka yhden tarkemmin kehitellyn osan Oikeusfilosofia-teos muodostaa. Seuraavana vuonna Preussin vapaamielinen ja sivistynyt opetusministeri Karl von Altenstein kutsui Hegelin Berliiniin, jonka teki houkuttelevaksi Preussin taloudellinen, poliittinen ja hallinnollinen uudistuskausi. Se oli pian uhanalaistuva, mutta tätä Hegel ei voinut ennakoida hyväksyessään tarjouksen ja siirtyessään syksyllä 1818 Berliinin vasta perustetun modernin yliopiston filosofian professoriksi. Berliinissä Hegelin maine nousi korkeimmilleen ja painettu Oikeusfilosofia-teos ilmestyi lokakuussa 1820, vaikka kansilehdelle on painettu vuosiluku 1821. Hegelin elämäntyö katkesi koleraan vuonna 1831, mutta hänen oppilaansa toimittivat hänen luentojaan perusteella hänen filosofisen kokonaisjärjestelmänsä muut laajennetut ja tarkennetut osa. Niihin kuuluu muun muassa historianfilosofia, joka esittää Hegelin termin ihmiskunnan ”objektiivisen hengen” eli ”vapaudentietoisuuden edistymisen” itämaisten despotioiden synnystä aina Hegelin aikaan saakka – huipennuksena tietenkin Hegelin oma oikeusfilosofia.

Hegelin oikeusfilosofinen pääteos *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse* julkaistiin vuoden 1820 lokakuussa.² Tämä alkujaan yliopistolliseksi oppikirjaksi tarkoitettu klassikko on käännetty yli kymmenelle kielelle, ja se on Hobbesin *Leviathanin* ja Rousseauin *Yhteiskuntasopimuksen* ohella vaikutuksiltaan laaja-alaisin ja samalla kiistellyin uuden ajan yhteiskuntafilosofian teos.

Kirjoitukseni otsikosta huolimatta en lähde erilaisten liberalismien ja konservatismien setvimiseen, koska näin emme pääsisi puusta pitkään.³ Käytän esityksessäni runsaasti suoraa tai kommentoitua sitaattia, mutta pyrin

² Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Suomentanut Markus Wahlberg. Kustannus Pohjoinen, Oulu 1994. – Seuraavassa OF, mikä lyhennys tarkoittaa vuoden 1820 lokakuussa ilmestynyttä ensipainosta ja siitä myöhemmin laadittuja laitoksia. Hegelin oikeusfilosofisista käsikirjoituksista, kuulijamuistiinpanoista ja luentotoiminnasta ks. OF:n johdantokirjoitustamme, erit. s. 34–45. Sen jälkeen on löydetty ja julkaistu kaksi kuulijamuistiinpanoa Hegel, G. W. F.: *Philosophie des Rechts. Nachschrift der Vorlesungen von 1822/23 von Karl Wilhelm Ludwig Heyse*. Hrsg. von Erich Schilbach. Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Wien 1999 ja *Vorlesungen über die Philosophie des Rechts*. Berlin 1819/1820. Nachgeschrieben von Johann Rudolf Ringier. Hrsg. von E. Angehrn, M. Bondeli und H. N. Seelman. Felix Meiner Verlag. Hamburg 2000.

³ Konservatismiin käsitettä ja tutkimusta poliittisena aatteena ja elämänsenteena luonnehtii Suvanto, Pekka: *Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle*. SHS, Tampere 1994, s. 13–18. Hegelin valistuksen ja saksalaisen idealismin ”liberaaliseen” oikeusteoriaan kohdistaman kritiikin tiivistää Smith, Steven B.: *Hegel's Critique of Liberalism*. The University of Chicago Press, Chicago and London 1989, s. 57–97.

samalla välttämään argumentaation liiallista raskauttamista hegeliläisellä filosofis-teknisellä terminologialla. Esittelen lyhyesti Hegelin oikeusvaltion ja sosiaalivaltion teoreettikkona sekä yhteiskuntakriittikkona. Asetan hänen käsitteistöään ja kannanottojaan myös konkreettis-historialliseen kontekstiinsa, ja lopussa teen yhteenvedon Hegelin oikeusteorian luonteesta ja hänen poliittisesta positiostaan tuon ajan Preussissa ja lausun lyhyesti oman käsitykseni tämän kiitetyn ja parjatun teoksen merkityksestä.

OF:ssa valtio kattavimmassa merkityksessä ”siveellisen idean todellisuutena” (OF 257 §.) ilmenee Absoluutin järjen eli Maailmanhengen ”kulkuna maailmassa”⁴. Hegel uskoo hyvin omaperäisellä tavalla historialliseen kaitselmusajatukseseen, mitä ilmaisee OF:n Esipuheen kuuluisa metafora järjestä ruusuna nykyisyyden ristissä (OF, s. 64). Siten Hegel katsoo saavuttaneensa filosofisen järjen sovituksen OF:ssa kehittelemiensä ihannetodellisten instituutioiden ja periaatteiden suhteessa aikansa ”mätään olemassa-oloon” (W 12, s. 53) eli vallitsevaan empiriseen oikeustodellisuuteen ja perinteisiin käytäntöihin.

Rakenteellisesti Hegel jäsentää OF:n niin, että hän erottaa teoksessaan kolme pääosaa: Abstraktisen oikeuden, Moraalin ja Siveellisyyden. Kaksi ensin mainittua kehittelevät modernin autonomisen subjektin luonnonoikeudellisen ja yksilömoraalisen vapauden, oikeuden, hyvinvoinnin, hyvän sekä omantunnon ja pahan abstraktiset käsitelmärytykset. Ne sisältävät kypsälle Hegelille ominaiseen tapaan myös modernin luonnonoikeuden ja saksalaisen idealismin pääedustajien peruskatsomusten kritiikin; tai osoittavat sen, että eipä ole ihmisen hyvä olla ”abstraktisesti” yksin ja yksinomaan luonnonoikeudellisessa ja sisäismoraalisessa maailmanmuodossaan sosiaalisia suhteita vailla.

Hegel vaikuttaa toisinaan äärimmäisen kriittiseltä esimerkiksi Rousseauin tai Kantin suhteen, mikä ei tietenkään merkitse sitä, että hän jättäisi omaksu- matta järjestelmäänsä mitä suurimmassa määrin edeltäjiensä ajatuksia, kuten hän sanoo: kumottuina⁵. Välienselvittelyt modernin enemmän tai vähemmän liberaalisen luonnonoikeustradition ja moraalifilosofian kanssa on sijoitettu varsinaisten pykälien Huomautuksiin. Samalla Hegel kohdistaa

⁴ OF 258 § Zusatz. Teoksessa Eva Moldenhauer und Karl Markus Michel (Ed.): *G. W. F. Hegel, Werke Bd. 7*, Frankfurt am Main 1986, s. 403. – Tästä lähtien: Werke = W.

⁵ Saksan verbi *aufheben* merkitsee ’kumoamista’ monimielisellä tavalla, jota Hegel käyttää spekulatiivis-dialektisiin tarkoituksiinsa. ’Kumoamisessa’ on kyse kolminaisesta merkityksestä, jolloin jokin asia, käsite tai näkökanta kumotaan sen epäolennaiseksi, huonot yms. piirteet ’kieltämällä’ mutta samalla siihen sisältyvä olennainen uudella tavalla käsitettynä ’säilyttämällä’, vieläpä niin, että lähtökohta samalla muodostuu johonkin uuteen kehitysvaiheeseen ’ylittäväksi’.

kritiikkinsä myös vanhaeurooppalaisen valtiofilosofian, historiallisen oikeuskoulun ja muiden ajassaan enemmän tai vähemmän konservatiivisten kirjoittajien teorioihin ja näkökantoihin. Omat kumoamis-metodin mukaiset luonnonoikeuden ja moraalin käsitelmäärityksenä Hegel esittää teoksensa varsinaisissa pykälissä. Aivan yleisesti voi todeta, että sekä Abstraktisen oikeuden että Moraalin luonne on moderniin luonnonoikeus-traditioon ja moraalifilosofiaan perustuen täysin ”liberaalinen”, vaikka Hegel pyrkii kritiikeissään juuri osoittamaan puutteet ja rajat, joiden ylittäminen johtaa OF:n kolmanteen – Siveellisyudeksi nimitettyyn – pääosaan.

Siveellisyys jakautuu Perheen, Kansalaisyhteiskunnan ja Valtion ideoihin. OF:n 185 §:ssä Hegel kirjoittaa sivistysvaltion integroivan ”siveellisen idean” voimasta:

”Tämä voima on yksinomaan siinä ykseydessä, joka antaa järjen vastakohtaan irtautua koko vahvuutensa ja joka näin voittaa tämän vastakohtaan säilyttäen siinä itsensä ja yhdistäen sen itseensä.”

Kyseessä on modernin autonomisen yksilösubjektin erityishalujen vastakohta substantiaalisiin yhteisöarvoihin, vastakohta, joka pysyy modernissa perheessä vielä välittömänä eli sinänsä olevana mahdollisuutena. Mutta laajentuva ja modernisoituva porvarillinen yhteiskunta

”repäisee yksilön tästä sidoksesta, vieroittaa perheenjäsenet toisistaan ja tunnustaa heidät itsenäisiksi persooniksi... Näin yksilöstä on tullut kansalaisyhteiskunnan poika, porvarillisen yhteiskunnan, jolla on yhtä paljon vaatimuksia hänen suhteensa kuin hänellä on oikeuksia sitä kohtaan.” (OF 238 §)

Nykyään pitää puhua myös porvarillisen kansalaisyhteiskunnan tytöistä. Mutta Hegelin kanta on se, että modernissa kansalaisyhteiskunnassa yksilöiden reflektiivinen itsetajunta tekee mainitusta vastakohtasta aktuaalisen siten, että yksilö tiedostuu ja perheestä irrottautuen aluksi kehittyy jopa täydellisen egoistiseksi yksilösubjektiksi – voisi sanoa: totaaliliberaaliseksi individiksi ja edunkähmijäksi. Joten jos nyt jonkinlaisesta ”siveellisestä” tai hyvästä elämästä halutaan puhua, tarvitaan välittäviä työn ja sivistyksen käsitteitä ja kansalaisia oikeudellisesti ja eettisesti yhdistäviä instituutioita.

OF:ssa erilaisten vastakkaisuuksien yhdistäminen ja ylittäminen toteutuu sinänsä eli objektiivisesti ja itselleen eli subjektiivisesti olevana järjellisyys-tenä, joka ilmenee viime kädessä idealistisen kulttuurifilosofisesti jäsenneyssä sivistysvaltiossa. OF:n valtio on ”vahva”, mutta sen vahvuus muodostuu myös yksilöiden ”subjektiivisten” oikeuksien vahvana oikeusvaltiollisena ja jopa

sosiaalivaltioollisena puolustuksena: ”Näin yleinen ei ole voimassa eikä täyty ilman erityistä intressiä, tietämistä ja tahtomista, eivätkä yksilöt elä yksityishenkilöinä pelkästään erityisen intressinsä vuoksi tahtomatta samalla yleistä yleisen kannalta ja toimimatta tietoisesti tämän yleisen päämäärän puolesta”. Idealistisen tulevaisuususkosisesti Hegel pääättelee:

”Modernien valtioiden periaate on mitä vahvin ja syvin, koska siinä subjektiivisuuden periaatteen annetaan täydellistyyä persoonallisen erityisyyden itsenäiseksi äärimmäisyydeksi, joka samalla palautetaan substantiaaliseen ykseyteen, ja näin tämä ykseys pidetään yllä subjektiivisuuden periaatteessa itsessään.” (OF 260 §)

I Bertrand Russell kirjoittaa:

”[Hegelin] metafysiikasta seuraa, että tosi vapaus on kuuliaisuutta mielivaltaiselle esivallalle, että sananvapaus on pahasta, että absoluuttinen monarkia on hyvä, että Preussin valtio oli paras olemassa oleva hänen kirjoittamisaikanaan... Hän ihaili...järjestystä, järjestelmää, sääntelyä ja voimakasta keskushallinnollista kontrollia.”⁶

Viime vuosikymmeninä tehdystä yksityiskohtaisesta ja huolellisesta tutkimuksesta ja Hegelin pitkään arkistojen kätköissä tomuttuneen kirjallisen perinnön toimittamisesta ja julkaisemisesta huolimatta tällaiset luonnehdinnat seuraavat kuin kirous varsinkin Hegelin oikeusfilosofian populaarisempia esityksiä ja keskusteluja. Siksi on syytä vastata Russellin kaikkiin syytöksiin. Tarkoitukseni on lähinnä lyhyin oikeusfilosofisin ja historiallisin argumentein tukea jo asiansa tuntevien tutkijoiden piirissä vallitsevaa kantaa, jonka mukaan Hegel ei ollut mikään Preussin restauraatioajan kuninkaallinen valtiofilosofi saati sitten ”suursaksalainen nationalisti” tai jopa ”totalitaristi”. Lopussa lausun lyhyesti siitä, mitä suuntaa hän oikeus- ja valtioteoriassaan ja myös poliittisissa näkemyksissään edusti.

Russell siis väitti Hegelin metafysiikasta seuraavan, että vapaus on kuuliaisuutta mielivaltaiselle esivallalle. Aloitan vastaukseni selvittelemällä OF:n Esipuheen pahan jälkimaineen saanutta kaksoislausetta. ”Mikä on järjestellistä, on todellista; ja mikä on todellista, on järjestellistä.”⁷

⁶ Russell, Bertrand: *Unpopular Essays*, London 1950, s. 22.

⁷ OF:n Esipuheesta on kirjoitettu 140-sivuinen kommentaari Peperzak, Adriaan Th.: *Philosophy and Politics. A Commentary on the Preface to Hegel's Philosophy of Right*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1987. Kaksoislausetta metafysisistä implikaatioista ks. Yovel, Jeremiahu: *Hegel's Dictum that the Rational is Actual and the Actual is Rational*. Teoksessa v. Becker, W. und Essler, W.K. (Hrsg.): *Konzepte der Dialektik*. Frankfurt/M. 1981, s. 111–127.

Hegel oli mitä syvällisin metafyyssikko, siis olevaisen perimmäisen olemuksen tai Absoluuttisen idean pohdiskelija. Mutta oikeusfilosofisesti hänen metafysiikastaan seuraakin juuri sen vastakohta, mitä Russell siitä väittää seuraavan. Hegel näet hyvin monimutkaisella tavalla määrittää ja asettaa todellisuudelle kriteerejä siinä mielessä, että aito todellisuus on järjestälistä ja hyvää eli vastaa filosofisen tietokyvyn rakennetta. Viime kädessä kyse on absoluuttisen järjen oman itsensä tietämisen rakenteesta, jonka Hegel uskoo esittäneensä metafyyssisen pääteoksensa Logiikan tieteen kategorioilla. Mutta olkoonpa tällainen uskomus kuinka megalomaaninen tahnassa, niin joka tapauksessa Hegelin totuuskäsite ja todellisuuskäsitys ovat perustaltaan idealistisen normatiivisia.

Otetaan protofilosofinen esimerkki: ”Tämä pöytä on sellainen ja sellainen”. Totta kai Hegelkin hyväksyy omalla tavallaan niin sanotun totuuden korrespondenssiteorian, jonka mukaan totuus on yksilön mielikuvan ja ulkoisen todellisuuden välistä vastaavuutta. Mutta tällaista yksilön mielikuvan ja havaittavissa olevan reaalisuuden tai maailmanosan läsnäolon vastaavuussuhdetta Hegel kutsuu ”paikkansa pitävyydeksi”.⁸ Oikeuden osalta siinä voi sanoa olevan kysymys reaalisesti empiirisen, kussakin historiallisessa ajassa ja paikassa toteutuvan valtion positiivisen oikeuden toiminnallisesta ”oikeellisuudesta”. Se on alimmanasteista totuutta Hegelin Oikeusfilosofian kannalta. Absoluuttisena idealistina Hegel jätti tällaisen totuuden ja todellisuuden setvimisen positiivisen oikeustieteen, historian ja muun aikansa ”empiirisen” tieteen asiaksi. OF:n 3 §:n Huomautuksessa Hegel kirjoittaa:

”Oikeusmääräysten ajassa ilmenevän kehkeytymisen ja kehittymisen tarkastelu on puhtaasti historian tehtävä. Tällä, samoin kuin oikeusmääräysten ymmärrykseen perustuvia seurauksia koskevalla tiedolla, joka selkenee vertaamalla näitä määräyksiä jo vallitseviin oikeussuhteisiin, on ansionsa ja arvonsa omalla alueellaan. Sillä ei ole suhdetta filosofiseen tarkasteluun sikäli kuin historiallisista syistä tapahtuvaa kehitystä itseään ei sekoiteta käsitteen perusteella toteutuvaan kehittelyyn, eikä historiallista selittämistä ja perustelua laajenneta merkitsemään sinänsä ja itselleen pätevää oikeutusta.”

”Historia” merkitsee tässä myös dogmaattista oikeustiedettä ja historiallista oikeuskoulua, jonka johtohahmoa Friedrich Karl von Savignyta, todellista aikansa arkkikonservatiivia, Hegel suorastaan pilkkasi hänen taantu-

⁸ Saksaksi: *die Richtigkeit*.

muksellisuutensa vuoksi.⁹ Hegel nimenomaan erottaakin oman ”järjellisen”¹⁰ oikeusfilosofiansa kaikenlaisesta vain ”ymmärryksellisestä”¹¹ tietees-tä ja jatkaa mainitussa kohtaa:

”Tämä ero, joka on erittäin tärkeä ja johon on tiukasti pitäydyttävä, on samalla hyvin valaiseva. Oikeusmääräyksen voi osoittaa olosuhteiden ja vallitsevien oikeusinstituutioiden pohjalta täysin perustelluksi ja johdon-mukaiseksi, ja kuitenkin se voi olla sinänsä ja itselleen epäoikeudenmu-kainen ja järjenvastainen.”

Toisin sanoen Hegelille aito todellisuus on sitä, että ideaalisen normatiivi-nen eli siveellinen oikeustodellisuus vastaa viime kädessä Absoluuttista ideaa, järkeä ja hyvyttä. Totta ja tosiolevaista on ajattelulla saavutettava ideamaailma, joka kyllä ”todellistuessaan astuu myös ulkoisen olemassa-olon piiriin, näyttäytyy äärettömänä muotojen, ilmiöiden ja muodostumien rikkautena ja ympäröi ytimensä kirjavalla kuorella, jossa tietoisuus on alun alkaen kotonaan, kuorella, jonka käsite vasta lävistää löytääkseen sisäisen sykkeen ja tunteakseen sen vielä sykehtivän ulkoisissa muodostumissakin”. Mutta Hegel ei tunnusta tosiolevaksi näitä empiirisesti äärettömän moni-naisia suhteita, jotka muodostuvat maailman ja ihmistoiminnan ulkonaisuus-udessa ”olemuksen siinä näyttäytyessä”. Siksi ”tämä loputon aines ja sen sääntely, ei...ole filosofian kohde”. (OF, s. 63)

Näin ollen OF:n Esipuheen kaksoislauseen alkuosa ”mikä on järjestä, on todellista” merkitsee, että teoreettinen tiedostus voi osoittaa ”moderni-en” länsimaisten valtioiden ”periaatteet” todelliselta olemukseltaan järjelli-siksi. Yksikään empiirinen valtio ei ole ollut, ei ole eikä tule koskaan ole-maan järjen todellistumaa sellaisenaan; eikä yksikään valtio ole edes lä-hentyvästi vastannut OF:n olemukseltaan metafyyssisen kolminaista järki-valtion käsitettä.¹² Ergo: Russellin väite, että Hegelin metafysiikasta seu-raisi alistuminen mielivaltaiselle esivallalle on mieletön. Samoin perustetta vailla on jo filosofiselta kannalta tarkasteltuna Russellin väite, että tuon-aikainen Preussin valtiokoneisto olisi ollut Hegelin mukaan ”paras” OF:n valtion käsitettä lähentyvässä merkityksessä.

⁹ Ks. esim. OF 211 § H ja 216 § H.

¹⁰ Kantasanana saksaksi: *die Vernunft*.

¹¹ Kantasanana saksaksi: *der Verstand*.

¹² Ks. myös Manninen, Juha: Erilaiset ’valtion’ käsitteet Hegelillä. Teoksessa Manninen, Juha: *Dialektiikan ydin*. Kustannus Pohjoinen, Oulu 1987, s. 71–79.

II OF:n piti ilmestyä viimeistään syksyllä 1819, mutta Hegelin sitä viimeistellessä Saksan liiton alueella ja erityisesti Preussissa saatettiin voimaan mitä tiukin sensuuri. Ylipäätäänkin niin sanotun ”kiihottajajahdin” nimellä tunnetut säädökset ja toimenpiteet sisälsivät muun muassa kaikkien ylioppilasjärjestöjen eli *Burschenschaftien* lakkauttamisen, yliopistojen ja professorien opetuksen ja henkilökohtaisen elämän tiukennetun valvonnan ja urkkimisjärjestelmän tehostamisen, yhteissaksalaisen syyttäjälimen perustamisen jne.¹³

Pääosa pidätetyistä ja jopa vuosiksi vangituista ”kiihottajista” oli *Burschenschaftlereita* ja heidän hengenheimolaisiaan, joita on myöhemmin kutsuttu ”kansallisliberaaleiksi”, koska he vaativat vapaampia yliopistoloja ja ”porvarillisesti” laajennettua edustusjärjestelmää. Monien kansallisromanttisena päämääränä väikkyy myös saksalainen yhtenäisvaltio. Preussissa ja useissa Saksan pikkuvaltioissa oli erilaisia provinssi- ja piirisäätypäiviä, maapäiviä jne., mutta aateliset privilegioineen olivat niissä edelleen täysin hallitsevassa asemassa. Muutoinkin valtion asiat hoidettiin monarkin ja huipultaan valtaosin aatelisten virkamiehistön toimesta.

Tähän asiaintilaan ”kansallisliberaalit” tahtoivat muutoksen enemmän tai vähemmän vapaamielisillä vaatimuksillaan. Moni näistä ”liberaaleista” oli kuitenkin myös kiihkosaksalainen intoilija, ja heidän tärkein filosofinen johtajansa, Hegelin ikuinen kiistakumppani Jacob Friedrich Fries, oli äärimmäinen kansalliskiihkoilija, teutonisti ja jopa karkea antisemiitti, joka kirjoitti vuonna 1816 kirjasen ”Über die Gefährdung des Wohlstandes und Charakters der Deutschen durch die Juden” eli ”Kuinka juutalaiset vaarantavat saksalaisten hyvinvoinnin ja luonteenlaadun”.

Hegel puolestaan vastusti eri näkökannoilta ”nostettua meteliä” juutalaisia vastaan, sillä noilta metelöitsijöiltä oli yhtä kaikki jäänyt huomioon ottamatta, että juutalaiset ovat ”kaikkein ensisijaisesti ihmisiä ja ettei ihmisyyks ole vain pintapuolinen, abstraktinen kvaliteetti”. Hegel jatkaa:

”Ihmisyyteen kuuluu päinvastoin se, että myönnettyjen kansalaisoikeuksien vuoksi yksilössä syntyy pätevä itsetunto kansalaisyhteiskunnan oikeustoimikelpoisena persoonana. Tähän äärettömään, kaikesta muusta vapaaseen lähtökohtaan perustuen saadaan aikaan toisaalta ajattelutavan ja toisaalta mielenlaadun sovittuminen”. (OF 270 § H, alav. 3)

Oman eettisesti tolerantin ihmisoikeusajattelunsa Hegel perustelee lyhyesti toteamalla, että kuuluu sivistykseen eli ajatteluun yksilön tietoisuutena

¹³ Ks. tark. OF:n johdantokirjoitustamme, s. 34–40.

yleisyyden muodossa, että ”minä” käsitetään yleiseksi persoonaksi, jona kaikki ovat identtisiä. Siten ”[i]hmisellä on...arvo ihmisyytensä vuoksi, ei siksi, että hän on juutalainen, katolilainen, protestantti, saksalainen, italialainen jne.” (OF 209 § H)

Hegelin läheisin ja lahjakkain oppilas hänen Berliinin vuosinaan oli juutalaissyntyinen Eduard Gans, joka muun muassa toimitti Hegelin kuoltua tämän Koottujen teosten 1. laitoksen Oikeusfilosofia-osan. Mutta juutalaispogromien ohella myös monet Hegelin puhtaasti saksalaissyntyiset oppilaat jouduivat ”kiihottajajahdin” yhteydessä pidätetyiksi ja vangituiksi. Hegel näki paljon vaivaa heidän vapauttamisekseen takuilla ja yhteydenotoilla päättäviin viranomaisiin – oman uransa äärimmäisen ahdistavissa oloissa vaarantaen. Eräät kiinniotetut saivat kuitenkin istua tutkintavankeudessa vuosikautsia ilman laillista tuomiota. Hegel sen sijaan esittää OF:n 223–228 §:ssä oikeuspoliittisesti liberaalisen ja eettisesti oikeusvaltiollisen käsitteenkehittelyn ja vaatimussarjan vapausoikeuksien toteuttamiseksi oikeudenhoidossa.

Luonnehdin seuraavassa paria lähinnä siviiliprosessuaalista instituutiota. OF:n 223 §:ssä Hegel kehittää ideaalis-normatiivisen instituution nimestä ”sovinto-oikeus”. Hän puhuu siitä, miten prosessuaaliset toimenpiteet jakautuvat ”rajattomasti yksilöidyksi menettelyiksi ja vastaaviksi oikeuksiksi” ja ”oikeudenkäynnistä, joka on sinänsä vain keino, tulee...päämäärälleen vieras”. Hegel esittääkin empiirisesti yleistetyn johtopäätöksen ja oikeusvaltiollisesti perustellun muutosvaatimuksen:

”Osapuolille on tarjolla käydä läpi tällainen laaja formalismi heidän oikeutenaan, ja tämän kaavamaisuuden voi myös muuttaa pahaksi ja jopa vääryyden välikappaleeksi. Siksi tuomioistuimen on asetettava osapuolten velvollisuudeksi alistua yksinkertaiseen lainkäyttöön – sovinto-oikeuteen – ja sovitteluyritykseen ennen varsinaista oikeudenkäyntiä. Näin osapuolia ja oikeutta itseään substantiaalisena asiana suojellaan oikeudenkäynniltä ja sen väärinkäytöltä.”

Herra Russellille voisi näin jälkikäteen huomauttaa, että tämä ideaalinen instituutioluonnostelma on yhtä etäällä Preussin voimassa olleesta oikeudesta kuin maa on taivaasta.¹⁴ Mutta lisäksi Hegel luonnostelee nimenomaan heikomman osapuolen suojelemiseksi tarkoitetun, ”kohtuutuomioistuimeksi” nimittämänsä instituution, joka

¹⁴ Vertailun vuoksi: Suomessa saatiin vasta vuonna 1993 aikaan uusi riitaprosessi, joka mahdollistaa tuomarille sovinnon edellytysten selvittämisen ja asianosaisten pyynnöstä vahvistamisen. Vuonna 1999 joka viides riitajuttu päättyi sovintoon.

”pitäytyy yksittäistapaukseen eikä sovello oikeudenkäyntimenettelyn mahdollisuuksia eikä nimenomaan niitä objektiivisia todistukeinoja, joita lain kirjain saattaa vaatia. Samalla kohtuutuuomioistuin ratkaisee yksittäisen jutun tämän yhden asian intressin mukaan, ei yleiseksi muodostuvaa laillista ennakkotapausta silmällä pitäen.” (OF 223 § H)

Herra Russellin on täytynyt olla sokea tai sitten kuuro omantuntonsa äänelle, jos hän on nähnyt tässä ja muissa vastaavanlaisissa kohdissa ”kuuliaisuutta mielivaltaiselle esivallalle”!

Hämmästyttävän ajankohtaisia kehittäjiä löytyy myös muualta kuin Kansalaisyhteiskuntaan sisältyvän Oikeudenhoidon jaksosta. Modernin porvarillisen Kansalaisyhteiskunnan esityksessä Hegel on kuitenkin kehittyissään ja katsomuksissaan ”liberaalisempi” kuin klassisessa mielessä ”konservatiivisemmin” konstruoidussa varsinaisen Valtion jaksossa. Esittelen seuraavassa vielä pari kohtaa Kansalaisyhteiskunnan jaksosta ja lausun muutaman sanan Valtiosta vasta esitykseni loppupuolella.

III Hegelin oikeuden ”käsitteenkehittelyt” ja dialektisen idealismin mukaiset instituutiokonstruktiot liittyvät usein OF:n pykälien Huomautuksissa esitettyihin muiden kirjoittajien katsomusten sekä historiallisen ja positiivisen oikeuden kritiikkeihin. Tämä merkitsee samalla suoraa tai epäsuoraa kritiikkiä Preussissa voimassa olleita oikeussääntöjä kohtaan. Teoksen oppikirjaluonteen vuoksi Hegel on kriittisimmillään juuri Huomautuksissa. Poliittisen suhdanteen takia hän joutuu toisinaan laimistamaan idealisointejaan ja arvostelujaan. Silti esimerkiksi oikeusvaltiokonstruktionsa modernia lailisuusperiaatetta määrittävässä 212 §:ssä hän kirjoittaa:

”sinänsä olemisen ja asetettuna olemisen identtisyydessä vain laki on oikeudellisesti sitova. Asetettuna oleminen muodostaa läsnäolon puolen, johon saattaa liittyä myös omapäisyyden ja muun erityisyyden aikaansaamia sattumia. Siksi laki voi yhä erota sisällöltään sinänsä oikeasta.”

”Sinänsä oikea” on Hegelin filosofis-teknisesti ja ideologis-taktisesti käytämä ilmaus, joka tässä tarkoittaa modernin oikeusvaltioperiaatteen sisällöllistä reformatiivista potentiaa. Hegelin mukaan oikeussääntöjen lainsäädännöllä yleisesti kaikkia kansalaisia sitovaksi saattamisen tulee tapahtua lainsäädäntöprosessissa julkisen mielipiteen välityksellä ja ”järjellisen” reformipoliittisesti toimien. Näin ”sinänsä oikea” tulee ”oikeudeksi itselleen” eli lainsäätäjälle ja viime kädessä kansalle itselleen. Hegel tarkentaa:

”Vasta kun oikeus tulee laiksi, se saa yleisyytensä muodon lisäksi myös totuudellisen määreisyytensä. Siksi lainsäädännön esityksessä ei ole tarkasteltava pelkästään sitä momenttia, että lain säätämisellä ilmaistaan jokin kaikille pätevä käyttäytymissääntö. Tätä tärkeämpi sisäisesti olenainen momentti on tieto sisällöstä määritetyssä yleisyydessään.” (OF 211 § H)

Tämä oikeusvaltiollinen ja yleisen mielipiteen merkitystä lainsäädäntötyössä korostava eettinen ja poliittinen ideaali on avoin hyökkäys arkkikonservatiivisen historiallisen oikeuskoulun edustajien korostamaa ja valtaapitävien eduksi tulkitsemaa perinteistä lainsäädäntöä ja tapaoikeutta vastaan. Myös OF:n 211 §:n Huomautuksen lakoninen toteamus, että ainoastaan eläimillä on lakinsa niiden ihmiseen tapaan vertautuvana vaistona, ja perinteisen tapaoikeuden vastainen huomautus, että ”nykyään puhutaan eniten elämästä ja elämään siirtymisestä juuri sen osalta, minkä hyvin tiedetään olevan kuolleinta ainesta ja hengettömintä ajatusta”, puhuvat puolestaan. Lisäksi Hegel ironista analogiaa käyttäen mainitsee, että muinainen tyranni Dionysios ripusti lait niin korkealle, ettei yksikään kansalainen kyennyt niitä lukemaan. Historiallista koulua ja vallinnutta tapaoikeutta kritisoiden hän jatkaa:

”Yhtä väärin on niiden kätkeminen vaikeaselkoisten kirjojen, poikkeavia tuomioita ja mielipiteitä sisältävien päätöskokoelmien, tapaoikeuksien ja vastaavien laajaan aparaattiin, vieläpä vieraskielisinä siten, että tieto voimassa olevasta oikeudesta on saatavilla vain niille, jotka ovat siihen oppineesti perehtyneet.” (OF 215 § H)

Tavallisen kansan etuja silmällä pitäen Hegel vaatii painokkaasti myös oikeudenkäytön julkisuutta, mikä oli Preussissa OF:n julkaisemisajankohtana rohkea kannanotto. Samassa OF:n 224 §:ssä hän ensin uudestaan korostaa, että lakien julkisen tunnetuksi tekemisen vaatimus (215 §) kuuluu modernin valtion kansalaisten ”subjektiivisen tietoisuuden oikeuksiin”. Vastaaavasti niihin kuuluu myös mahdollisuus varmistua lain oikeudenmukaisesta toteutumisesta yksittäistapauksessa, siis mahdollisuus tuntea prosessin ”ulkonaisten menettelyjen, oikeusperusteiden jne. kulku”. Hegelin mukaan tämä on

”sinänsä yleispätevä tapahtumasarja, ja vaikka juttu erityisen sisältönsä mukaan koskee vain osapuolten etua, niin sen yleinen sisältö, eli oikeus siinä ja tämän oikeuden ratkaisu, kuuluu kaikkien intressiin – oikeudenhoidon julkisuuteen.”

Tähän liittyy myös Hegelin vaatimus jury-tuomioistuinten perustamisesta ja asian dialektinen perustelu. Edellä ilmaus ”subjektiivisen tietoisuuden oikeus” sisältää kantilaisen autonomisten oikeussubjektien yhdenvertaisuusperiaatteen. Nyt tuomioistuimen asemaa määrittäessään Hegel ”kumoo” eli kieltää sen pelkkänä ideaalina ja ”liberaalisena” muotovaatimuksena, mutta samalla säilyttävästi asiaan kuuluvaa objektiivista ulottuvuutta kehittellen ”ylittää” sen yleisen valamiesoikeuden vaatimukseksi.

OF 228 §:n Huomautuksen mukaan ”itsetajunnan oikeutta” eli kansalaisten ”subjektiivisen vapauden momenttia” on pidettävä substantiaalisena näkökohtana tarkasteltaessa julkisen oikeudenhoidon ja valamiestuomioistuinten välttämättömyyttä. Muilta näkökannoilta ja muista perusteista niiden eduista ja haitoista voi kiistellä miten tahansa, sillä tällaiset pelkästään utilitaristiset perustelut ovat Hegelin mukaan ”muiden järkeilyyn liittyvien perusteiden tavoin toissijaisia”. Siten esimerkiksi ammattipätevyyteen kuuluvat tehokkuusvaatimukset ja vastaavat seikat on kyllä otettava huomioon tuomioistuinten kokoonpanoja harkittaessa. Mutta viime kädessä ”subjektiivisen itsetajunnan oikeuteen”, joka ei koe vaatimuksiaan ”tyydytetyiksi ilman myötävaikutustaan”, palautuu ”se olennainen, mikä voidaan esittää näiden instituutioiden hyödyllisyyden muodon osalta”.

Luonteenomaisella tavalla eri näkökantoja dialektisesti kritisoiden ja yhdistäen Hegel omaksuu Kantilta subjektiivisen itsetajunnan yhdenvertaisuusperiaatteen ”sinänsä olevaksi” lähtökohdaksi, määrittää sitä edelleen eli kieltää sen pelkästään muodollisena ”itselleen olemisena”, mutta säilyttää sen olemukseltaan ”substantiaalisena näkökohtana”. Samalla mainitun §:n Huomautuksessa esitettyjen utilitarististen valamiesprosessin kalleus- ja muiden vastaavien väitteiden toisen kieltämisen kautta toteutuu yhdistävä ylittäminen, jossa ”itsetajunnan oikeus” juuri kohoo ”substantiaalisesti” ratkaisevaksi perusteluksi modernin kansalaisyhteiskunnan jäsenten oikeudenkäyttöön osallistumiselle.¹⁵

Talouselämän teoreetikkona Hegel puolestaan oli vankka liberalistiselle porvaristolle niin tärkeän elinkeinovapauden kannattaja.¹⁶ Herra Russellille

¹⁵ Esimerkistä näemme Hegelin dialektisen argumentaatiotavan joustavuuden. Kriitikki tahtuu varsinaisiin pykäliin liitetyissä Huomautuksissa, joiden Hegel toteaa viittaavan hänelle läheisiin tai hänen näkemyksistään poikkeaviin käsityksiin, tarkempiin seurauksiin jne. (OF, s. 55). Luennoillaan hän selvitteli kantojaan ja lähteitään vieläkin yksityiskohtaisemmin.

¹⁶ OF 236 ja 254 §. – Koko Kansalaisyhteiskunnan Johdanto-jaksoa (182–187 §) ja jaksoa A. Tarpeiden järjestelmä (189–207 §) voi lukea myös dialektisen yhteiskuntakriittisenä ylistyslauluna kehittyvälle ja ”liberalisoituvalla” kapitalismille. Porvarillisen yksityisomaisuuden ja sopimusvapauden ”luonnonoikeudellisen” teoriansa Hegel esittää jo Abstraktisen oikeuden jaksossa.

voisi tältäkin kannalta huomauttaa, että Preussissa elinkeinovapaus oli tietystä reformeista huolimatta sangen rajoitettua. Mutta Hegel kannattaa myös vapaata ammatinvalintaa, jopa virkamiehistön huipulle asti, joka Preussissa oli aateliston privilegioin täysin miehittämä. (OF 206 ja 291 §)

Poliittisen taloustieteen klassikkonsa lukeneena ja valtaisan päivätiedon omaksumiskykynsä ansiosta Hegel kuitenkin kykeni tiedostamaan niin sanotun vapaan markkinatalouden mukanaan tuoman yhteiskunnallisen polarisaation. Hänen mukaansa esteettömässä toiminnassaan taloudellisesti modernisoituva kansalaisyhteiskunta edistyy sisäisesti väestöltään ja teollisuudeltaan. Mutta markkinatalouden vallitessa

”[t]oisaalla rikkaudet kasaantuvat yhä enemmän, kun ihmisten välinen yhteys yleistyy heidän tarpeidensa ja niitä varten hankittavien välineiden tuottamistavan ansiosta. Tästä kaksinkertaisesta yleisyydestä näet saadaa suurin voitto. Toisaalla lisääntyy erityisen työn erillistyminen ja rajoittuneisuus ja siten tähän työhön sidotun luokan riippuvuus ja hätä, mihin liittyy kyvyttömyys tuntea ja nauttia kansalaisyhteiskunnan yleisiä vapauksia ja erityisesti henkisiä etuisuuksia.” (OF 243 §)

Hegel on talouselämänkin suhteen periaatteellinen liberalisti ja vapaan markkinatalouden kannattaja, mutta pelkkä omaisuuden kasaaminen ja mukavuudentavoittelu ilman sitä oikeuttavaa intellektuaalista ja eettistä sivistymistä ja heikompien olojen parantamispyrkimystä, oli hänestä halveksittavaa. Asia käy monin paikoin ilmi Oikeusfilosofiasta, hänen poliittisista ja yhteiskuntakriittisistä kirjoituksistaan puhumattakaan. Lisäksi päinvastoin kuin aikansa – ja myöhempien aikojen – yltiöliberalistit Hegel kannatti tavallisen kansan perustoimeentulon ja hyvinvoinnin varmistamiseksi mahdollisimman tehokkaita ja kuitenkin vähän puuttuvia suoria kontrollikeinoja esimerkiksi tavallisimpien elintarvikkeiden hinnanmäärittelyssä. Perusteluna hän esittää ytimekkäästi, että

”asetettaessa tavaroita julkisesti kaupan yleiseen ja päivittäiseen käyttöön niitä ei tarjota niinkään yksilölle sellaisenaan, vaan hänelle yleisenä eli yleisölle. Siksi julkinen valta voi puolustaa yleisön oikeutta olla tulematta petetyksi ja huolehtia tavaroiden valvonnasta yhteisenä tehtävänä.”¹⁷

Isommat kapitalistit, suurkauppiaat ja vastaavat, Preussissakin jo melko-moiset, eivät saa Hegeliltä täysliberalistista markkina-armoa:

¹⁷ OF 235 ja 236 §. – Lienee paikallaan muistuttaa, että Suomessa moderni kuluttajan-suojalainsäädäntö asianmukaisine viranomaisineen saatiin aikaan vasta vuonna 1978.

”Etupäässä kuitenkin laajojen teollisuudenhaarojen riippuvuus ulkomaiden olosuhteista ja etäisistä yhteyksistä, joista näille aloille omistautuneet ja sidotut yksilöt eivät kykene luomaan yhtenäistä yleiskuvaa, tekee yleisen valvonnan ja johtamisen välttämättömäksi”.

Hegel ei Adam Smithin ja kumppaneiden tai nykyisten uusliberalistien tapaan usko markkinamekanismin näkymättömään käteen sellaisenaan. Tarvitaan taloudellisen harmonisoivaa interventiolainsäädäntöä:

”Erityinen intressi vetoaa vapauteen ylemmältä taholta tulevaa sääntelyä vastaan mutta tarvitsee sitä enemmän tätä sääntelyä mitä enemmän on sokeasti vajonnut itsekkäisiin päämääriin. Vain näin erityinen intressi voidaan palauttaa yleiseksi, lieventää vaarallisia mullistuksia ja lyhentää sen välitilan kestoa, jossa kollisioiden oletetaan tasoittuvan tietoisuutta vailla olevan välttämättömyyden tietä.” (OF 236 § H)

Siten taloudellisen liberalismien peruslähtökohtien hyväksymisestäään huolimatta näemme Hegelin tässä voimakkain kuvin ja argumentein puolustavan tilanteen mukaan vahvaakin valtiollista interventiota suurkapitalistien ja vastaavien ”sokeasti itsekkäiden” erityisintressien ohjaamiseksi ja laannuttamiseksi ”yleisen” intressin nimessä.

OF:ssa Hegel kehittää oikeusvaltiollisia ideaalisia instituutiota lähinnä aikansa ja tulevaa keskiluokkaa varten. Markkinaliberalistin tapaan hän ei kuitenkaan jätä kapitalismin kehittymisen myötä välttämättä muodostuvaa köyhälistöä oman onnensa huomaa, sillä – voi sanoa – sosiaalivaltiollinen

”julkinen valta omaksuu köyhiä kohtaan perheen aseman suhteessa heidän välittömään puutteeseensa samoin kuin suhteessa heidän työtä vieroksuvaan asenteeseensa, pahantapaisuuteensa ja muihin paheisiin, jotka ovat lähtöisin tuosta tilasta ja heidän tuntemastaan vääryydestä.” (OF 241 §)

Näin on meneteltävä, koska

”ylenmääräisessä rikkaudessaankaan porvarillinen kansalaisyhteiskunta ei ole kyllin rikas, siis ei omista tarpeeksi itselleen kuuluvaa varallisuutta, jotta kykenisi ehkäisemään köyhyyden lisääntymisen ja alhaisen sikiämisen.” (OF 245 §)

Tässäpä olemme armon vuonna 2000 eli 180 ajastaikaa OF:n ilmestymisestä. Miten sitten julkisen vallan tulisi Hegelin mukaan toimia? Asia on liian monimutkainen lyhyessä tilassa hahmotettavaksi. Hegelin perusratkaisu on kuitenkin aidon sosiaalivaltiollinen, sillä hänen mukaansa ”yhteiskunta pyrkii löytämään puutteenalaisuuden syyt, järjestämään yleiset

tukikeinot ja tekemään [yksityisen] avustamisen vähemmän tarpeelliseksi.¹⁸ Hegel tarkoittaa tässä ”avustamisella” pelkkää yksityistä hyväntekeväisyyttä kantilaisena epätäydellisenä velvollisuutena, mihin tavallisesti liittyy hyötyperusteista omanarvontunnon kohottamista ja pahimmassa tapauksessa myös ”rikkaissa avunantajissa mahdollisesti heräävää kopeutta ja muissa ehkä syntyvää kateutta”. (OF 253 § H) Muun muassa tämän vuoksi Hegel lausuu kuin modernia sosiaalivaltiollista näkökantaa ennakoiden, ettei ”hyvänsuovien ihmisten” tule kokea itseään ”loukatuiksi ja nöyryytetyiksi” yleisesti velvoittavan sosiaalilainsäädännön vuoksi. Kaikesta huolimatta porvarillisessa yhteiskunnassa ”[l]ähimmäisenrakkaudelle itselleen jää vielä kylliksi tehtävää”. Ja Hegel päättää argumenttinsa:

”Yleistä tilaa on päinvastoin pidettävä sitä täydellisempänä mitä vähemmän yksilölle itselleen jää jäljelle tehtävää erityisen mielipiteensä mukaan verrattuna siihen, mitä on järjestetty yleisellä tavalla.” (OF 242 § H)

Hegelin terminologian mukaan on ”moraalista”, että yksilöt harjoittavat yksityistä hyväntekeväisyyttä joko sellaisenaan tai erilaisten yksityisten yhteisöjen kautta. Mutta tämä on vain ”liberaalista” joko kantilaista tai utilitaristista yksilömoraalia – *die Moralität* – kun sen sijaan aito ”siveellisyys” ihmisten hyvän elämän ideaalisena mahdollistajana – *die Sittlichkeit* – edellyttää muun muassa ideaalista sosiaalivaltiota oikeudellisesti taattuine julkisine sosiaalihuoltoineen jne.

Hegel lausui edellä, että ”julkinen valta” ottaa ”perheen” aseman köyhiä kohtaan. Tässä ilmenee tietty ”konservatiivinen” tai ”paternalistinen” vivahde, joka kaikessa ihanteellisuudessaan karakterisoi myös OF:n koko Perhejakson käsitelmääryksiä ja instituutioita. Samoin Kansalaisyhteiskunnan Korporaatio-oikeuden jaksoon, OF 250–256 §, sisältyy monia piirteitä ja yksityiskohtia, jotka ”liberalistinen” lukija on valmis oikopäätä leimaamaan ”konservatiiviseksi”, yrittäjyyden vastaisiksi ja holhoaviksi. Tässä voi enää vain lyhyesti todeta, että OF:n idealisoidussa Korporaatio-jaksossa ei ole kysymys mistään vanhakantaisesta, ”luutuneesta [ja] oloutuneesta, surkeaksi ammattikuntalaitokseksi vajonneesta” (W 7, s. 397) instituutiosta. Päinvastoin Korporaatio-oikeudessa hahmottuu kansalaisyhteiskuntaan ja valtioon ihanteellisesti integroituvien siveellisten ja patrioottisten kansa-

¹⁸ Korostan termin ’sosiaalivaltio’ käytöllä sitä, että OF:n idealisoinnissa ei ole kyse paternalistisesta ja konservatiivisesta ’holhousvaltiosta’. Köyhillä ja muilla osattomilla on oikeus vaatia kohtuullista elantoa, terveydenhoitoa ja jopa ”kansalaisyhteiskunnan yleisiä vapauksia ja...henkisiä etuuksia”. OF 242 ja 243 §.

laisten vapaaehtoisesti perustamien yhteisyritysten ja yhdistysten ideaalinen normatiivisuus, vaikka Hegel lähinnä ”liberalisoituvan” porvariluokan omistushimon ja välinerationaalisen päätöksenteon ”siveellistämiseksi” korporaatioita suositteleekin. Siten ja loppupäätelmänä:

”korporaatiolla on yleisesti ottaen oikeus muodostua jäsenilleen kuin toiseksi perheeksi, kun taas kansalaisyhteiskunta jää yleisluonteisempana yksilöille ja heidän erityisille elämäntarpeilleen tässä suhteessa etäisemmäksi.” (OF 252 §)

Tämän vuoksi Hegel tähdentää korporaatoiden välitystehtävää pyrittäessä integroimaan porvarillisen kansalaisyhteiskunnan egoistiset yksilöatomit valtiolliseen toimintaan: ”Perheen ohella korporatio muodostaa toisen eli kansalaisyhteiskuntaan perustuvan siveellisen juuren valtiolle”. (OF 255 §) Mutta valtiolliseen toimintaan ”siveellisesti juurtumiseen” ja oikeuden legitimaatioon kansalaisten kannalta tarvitaan myös yleistä mielipidettä ja julkista sananvapautta, mistä seuraavassa.

IV Russellin toinen väite kuului, että Hegelin mukaan sananvapaus on pahasta. Väite on sellaisenaan järjetön. Esitän seuraavassa pääkohdat siitä, mitä Hegel ahdistavissa sensuurioloissa kirjoitetussa teoksessaan yleisestä mielipiteestä ja julkisesta sananvapaudesta todella lausuu, sillä asiaan liittyvän kansanedustuksen ”siveellisesti” organisatorisen idealismin kuvaukseen ei tässä ole mahdollisuuksia. Peruslähtökohta on se, että osallistuesaan ”yleisten asioiden tietämiseen, käsittelyyn ja päättämiseen” kansalaisten – lähinnä miespuolisten ammatti-, sivistys- ja virkamiesporvarien – ”edustama muodollisen vapauden momentti saisi oikeutensa kansalaisyhteiskunnan sellaisten jäsenten puolesta, joilla ei ole osaa hallituksessa”. Siten Englannin mallin mukaan idealisoidun kaksikamarisen parlamentin ”säätökäsittelyn julkisuus lähinnä laajentaa yleisen tiedon momenttia.”¹⁹

Hegel puhuu ”muodollisen vapauden momentista” siksi, että vasta pitkän sivistysprosessin kuluessa ”liberaalisen” porvariston intressien kyllästämän yleisen mielipiteen voi olettaa päätyvän poliittisesti ja eettisesti rationaalsiin ”ajatuksiin ja näkemykseen valtion käsitteestä, tilasta ja asioista ja pystyvän siten arvostelemaan niitä järkevämmin” (OF 315 §). Tämä johtuu siitä, että yleinen mielipide kyllä

¹⁹ OF 314 §. Ks. myös Tenkku, Jussi: Englannin parlamenttia ihannoiva Hegel. *Ajatus* 32 (1970), s. 245–260.

”sisältää terveen arkijärjen muodossa oikeudenmukaisuuden ikuiset substantiaaliset periaatteet, koko valtiojärjestyksen, lainsäädännön ja yleensäkin yleisen tilan totuudellisen sisällön ja tuloksen...”

Mutta kun

”tämä sisäinen tulee tietoisuuteen ja esitetään yleisissä lauseissa toisaalta itselleen ja toisaalta tarkoitettuna tapahtumien, järjestelyjen, valtion olojen ja tunnettujen tarpeiden konkreettiseen pohdiskeluun, niin siinä käy samalla esiin mielipiteiden kaikkinaisen satunnaisuus, niiden tietämättömyys, vääristyneisyys, virheellinen tuntemus ja arvostelu”. (OF 317 §)

Siksi Hegel päättelee dialektisesti, että ”yleinen mielipide ansaitsee sekä kunnioitusta että halveksuntaa” – halveksuntaa se ansaitsee konkreettisen tietoisuutensa ja ilmauksensa, kunnioitusta olennaisen eli substantiaalisien perustansa osalta, joka Hegelin mukaan ”vain enemmän tai vähemmän sameasti näyttäytyy konkreettisesti puolesta”. (OF 318 §)

Kuvaillessaan OF:ssa idealisoidun kansanedustuslaitoksen debatteja Hegel korosti, että totuus tulee esille vasta ankaran ja monipuolisen mielipiteenvaihdon ja polemiikin myötä. Tämä merkitsee sitä, että yleisen mielipiteen koostuma kulloisessakin asiassa ei ole mitenkään pyhää eikä sen merkitystä voi typistää mihinkään yksioikoiseen iskulauseeseen, kuten *Vox populi – vox dei*²⁰. Shlomo Avineri toteaa, että vain harva 1800-luvun ajattelija oli yhtä tietoinen kuin Hegel moderniin tiedonvälitykseen erottamattomasti sisältyvästä monimielisyydestä ja ristiriitaisuudesta ”olennaisen” ja ”vääristyneen” välillä. Hegel kuitenkin pyrki osoittamaan tien ulos yleisen mielipiteen kakofonisilta umpikujilta. Hänen mukaansa todelliseen poliittiseen johtajuuteen kuuluu kyky erottaa yleiseen mielipiteeseen sisältyvän olennaisen ja vääristyneen suhde ja ero. Poliittisella päätöksentekijällä on ambivalentti suhde yleiseen mielipiteeseen: hänen on toisaalta kyettävä ilmaisemaan tätä mielipidettä, toisaalta taas ohjaamaan ja johtamaan sitä.²¹

Hegel ei tarjoa OF:ssa tarkempia kriteerejä sen erottamiseksi, mikä yleisessä mielipiteessä on substantiaalista ja mikä epäolennaista ja ohimenevää. Ratkaisu riippuu luonnollisesti käsiteltävän asian luonteesta ja konkreettisista olosuhteista. Hegel kuitenkin katsoo, ettei yleisellä mielipiteellä ole erottavaa mitta eikä kykyä kohottaa substantiaalista itsessään määritetyksi

²⁰ Kansan ääni – Jumalan ääni. Ks. tark. OF 317 § H.

²¹ Avineri, Shlomo: *Hegel's Theory of the Modern State*. Cambridge University Press, Cambridge 1972, s. 174.

tiedoksi. Siksi ”riippumattomuus tästä mielipiteestä on ensimmäinen muodollinen edellytys jonkin suuren ja järjellisen aikaansaamiseksi (sekä todellisuudessa että tieteessä)”. Tällainen saavutus voi Hegelin mukaan puolestaan olla varma ”siitä, että yleinen mielipide myöhemmin hyväksyy ja tunnustaa sen ja muodostaa siitä erään ennakkokäsityksistään.” (OF 318 §)

Hegeliltä voimme oppia, että yleisen mielipiteen muodostus ei ole mikään hetkellinen – ”gallupdemokraattinen” – tila, vaan pitkälinen keskustelu- ja sivistysprosessi. Samalla tietynlaista ”elitististä” tai ”konservatiivista” sävyä asiaan tuo Hegelin puhe ”niin sanotusta kansasta” (OF 310 § H) tai tapa korostaa yleisessä mielipiteen- ja tahdonmuodostuksessa kansalaisyhteiskunnan jäsenten ”koulittua ja koeteltua esimiesaseman ymmärrystä ja valtiotajua” jne. (OF 310 §) Joka tapauksessa on otettava huomioon aika, paikka ja ne ahdistavat sensuuri- ja muut olosuhteet, joissa tämä tulevalle saksalaiselle virka- ja sivistyseliitille tarkoitettu oppikirja julkaistiin. Lisäksi herra Russellille voisi huomauttaa, että sananvapauden ohella Preussista tietenkin puuttui Hegelin englantilaisen kaksikamarisen edustuslaitoksen esikuvan mukaan ideaalisesti kehittelemä parlamentti ja tyystin kirjoitettu perustuslakikin. Mistään yleisestä yhteiskunnallisesta ja poliittisesta mielipiteenmuodostuksesta ei voinut puhuakaan!

Näissä oloissa Hegel kolmen sivun mittaisessa OF:n 319 §:ssä julistautuu modernin länsimaisen oikeusvaltiollisesti säännellyn sananvapauden kannattajaksi, siis sensuurin avoimeksi vastustajaksi. §:n Huomautuksessa hän lisäksi sensoreiden suhteen monisuuntaista ”järjen viekkautta” osoittaen ilmaisee ironista toleranssia ”kansallisliberaalisia” teutoneja ja muita aikansa kiihkoilijoita kohtaan.

Sananvapaus ei voi tietenkään merkitä vapautta puhua ja kirjoittaa mitä vain. Laeilla ja asetuksilla säänneltyjen rikosten – julkisen herjauksen, kapinaan kiihottamisen jne. – rankaisemisen rinnalle jää kuitenkin tietynlainen harmaa vyöhyke, johon kuuluva loukkaus voi Hegelin mukaan ”tulla hyväksytyksi tai ainakin suvaituksi halveksunnassa, jonka se on saanut aikaan”. Kyse on ”nemesiksestä” eli kostosta, jonka harjoittamiseen pilkkaajan sisäisen voimattomuuden on pakko ryhtyä hänen tuntiessaan itsensä toisten ylivoimaisten kykyjen ja hyveiden lannistamaksi. Pyrkimyksenä on ”tulla jälleen tuota ylivoimaa vastaan omaksi itseksi ja palauttaa omalle mitätömyydelleen itsetietoisuus”. Mutta tällaiselta

”kehnolta ja sapekkaalta kostonharjoitukselta riistetään tehokkuus sitä halveksimalla, ja näin se, kuten sellaisen puuhailun ympärille muodostuva jonkinlainen yleisöpiirikin, rajoitetaan merkityksettömäksi vahingoniloksi

ja siksi omakohtaiseksi kiroukseksi, joka siihen sisältyy.” (OF 319 § H)

Vähemmän sapeksaana 'kostonharjoituksena' päätän tämän jakson toteamalla, että herra Russellin väite Hegelistä sananvapauden vastustajana on täysin paikkansa pitämätön. Hän ei ollut lukenut OF:n 319 §:ää lainkaan tai sitten ei ymmärtänyt lukemastaan yhtään mitään. Myös nykyliberalistinen keskustelu yleisestä mielipiteen- ja tahdonmuodostuksesta ja oikeuden legitimaatiosta saattaa tuntua OF:n vastaavia kohtia lukiessa suoraan sanoen laimealta.

V Russellin kolmas väite kuului, että Hegelin mielestä absoluuttinen monarkia on hyvä. Edellä olen jo välillisesti osoittanut sen, että asia on täsmälleen päinvastoin. Löydettyjen luentojen perusteella nykytutkimus on myös vakuuttavasti todistanut, että Eduard Gansin OF:n 280 §:n Zusatzin maininta monarkin symbolisesta asemasta pisteen i:n päälle asettajana ja jo tehtyjen päätösten muodollisena vahvistajana on Hegelin aito kanta.²² Preussin yksinvaltaisen hallitsijan Friedrich Wilhelm III:n kerrotaankin kuultuaan, että Hegel esittää luennoillaan tällaista, kysynee: mitä professori Hegel tekisi, jos monarkki ei sitä pistettä i:n päälle kirjoittaisi? Mutta tämä on jo toinen tarina, ja lainaan enää vain varmimmaksi vakuudeksi muutaman kohdan Hegelin murskaavasta kritiikistä, jonka hän kohdisti ääritaanumuk-sellisen valtio-oppineen Carl Ludvig von Hallerin absoluuttisen monarkian ja vahvemman oikeuden puolusteluyrityksiin.

Von Haller, täydellinen Ranskan vallankumousta edeltäneelle ajalle haitkailija, julkaisi vuosina 1816–1834 moniosaisen teoksen *Restauration der Staatswissenschaft*, josta koko restauraatio eli vanhan vallan palautuspyrkimykset sai nimensä. Hegel sijoitti painetun OF:n 258 §:n Huomautukseen pitkän alaviitteen, jossa hän hauskuttaa lukijoitaan sarkastisilla kommenteil-la von Hallerin teokseen. Otan pääargumentin esiin.

Hegel lainaa ensin suoraan von Halleria: ”nimittäin samalla tavalla kuin elottomassa suurempi syrjäyttää pienemmän, voimakas heikon jne. niin myös eläinten ja sitten ihmisten keskuudessa sama laki uusiutuu jalommissa hahmoissa, ja että siis on ikuinen muuttumaton Jumalan järjestys, että mah-tavampi hallitsee, sen täytyy hallita ja se tulee aina hallitsemaan.”

Kolmisivuisen murskaavan kritiikin jälkeen von Hallerin ”luonnonoikeus-periaatteista” Hegel puolestaan päättää arvostelunsa:

²² W 7, s. 451. Ks. tark. Pulkkinen, Tuija: Hegel ja monarkin mysteeri. Teoksessa Pulkki-nen, Tuija: *Valtio ja vapaus*. Tutkijaliitto. Jyväskylä 1989, s. 86–95.

”Herra von Hallerin olisi...pitänyt itkeä tätä uskonnollisuuttaan Jumalan ankarimpana rangaistustuomiona. Kovinta näet mitä ihminen voi kokea, on eksyä niin kauas ajattelusta ja järjellisydestä, lakien kunnioittamisesta ja sen tietämisestä, kuinka äärettömän tärkeää, jumalallista on, että valtion velvollisuudet ja kansalaisten oikeudet samoin kuin valtion oikeudet ja kansalaisten velvollisuudet on määrätty laillisesti – eksyä tästä niin etälle, että tolkkottomuus vääristyy hänelle Jumalan sanaksi.”

Von Haller-kritiikin ohella Hegel esittää tässä modernin perustuslaillisen oikeusvaltioperiaatteen suorastaan ’jumalallisen’ ylistyslaulun. Monen muun vastaavan kohdan tavoin tämä kolmisivuinen alaviite on ollut kaikkien luettavissa heti Oikeusfilosofia-teoksen tultua julkaistuksi lokakuussa 1820. Valtaisa on täytynyt sen tietämättömyyden, kateuden ja pahansuopuuden olla, kun jälkimaailma on tehnyt Hegelistä preussilaisen restauraatioajan valtionpalvojan ja myöhemmin suursaksalaisen kiihkonationalismin ja totalitarismin valtiofilosofin.

Mitä siis tarkoittaa aiemmin lainaamani OF:n Esipuheen kuuluisa kaksoislause juuri Esipuheeseen sijoitettuna? Lyhyesti sanottuna kaksoislause ja Esipuheen monet konkreettis-poliittisesti latautuneet kohdat on kirjoitettu tarkoituksena naamioida oma aito näkemys. Samoin teoksen muutamat valtioteorian kohdat on mukailtu monarkki Friedrich Wilhelm III:n ja restauraatioon pyrkineen sivistys- ja virkamieseliitin samoin kuin tiukan sensuurin hämäämiseksi. Esipuheessa ja myös itse teoksessa Hegel hyökkää äärimmäisen kovasanaisesti friesiläisiä teutonisteja ja kansallisliberaaleja vastaan; ja vaikka Hegel myös aidosti inhosi näiden teutomaniaa, vetoamista epämääräiseen ”kansan pyhän ystävyysketjuun” uudistusvaatimusten perusteluna jne., hänen välistä raivoisa kritiikkinsä oli myös veruke teoksen ideaalisten instituutioiden ja oikeusperiaatteiden esittämiselle aikana, jolloin niistä Hegelin esittämässä muodossa ei voitu Preussissa puhuaakaan.

Kaksoislauseen jälkiosalla ”mikä on todellista, on järjellistä” Hegel vieokkaasti viestittää restauraatioon pyrkineelle eliitin osalle ja sensuuriviranomaisille, että hän muka hyväksyisi Preussin olevat olot *Burschenschaftlereiden* vangitsemisineen kaikkineen. Kaksoislauseen alkuosalla ”mikä on järjellistä on todellista” hän taas pitää kunniakkaasti kiinni luottamuksestaan järjen mahtiin muuttaa ideaalisesti jäsennetyn todellisuuden kautta myös ”lännäolevaa” empiiristä reaalisuutta. Itse asiassa kaksoislause suuntautuikin kaikkia pelkkien olevien olojen tai restauraatiopyrkimysten perusteluja vastaan, minkä nykyisin suoraan todistaa sen muotoilu vuoden 1819/1820

oikeusfilosofian luentosarjassa. Tässä Dieter Henrichin löytämässä ja vuonna 1983 julkaisemassa luentosarjassa kaksoislause kuuluu: ”Mikä on järjestellistä, tulee todelliseksi, ja todellinen tulee järjestelliseksi.”²³ – Jatkuva tuleminen ja kehitys!

Hegelin Oikeusfilosofia-teos, jota täydentävät siihen johtaneet ja sen jälkeiset, 1970-luvulta lähtien julkaistut luentosarjat, sisältää runsaasti täysin moderneja oikeus- ja sosiaalivaltiollisia instituutioita ja oikeusperiaatteita. Eri asia on se, että ne usein ikään kuin piilevät Hegelin vaikeaselkoisen filosofis-teknisen terminologian ja Oikeusfilosofian spekulatiivis-dialektisen esitystavan kätköissä. Enemmän valtiosääntöhistorialliselta kannalta taas tunnettu Hegel-tutkija ja oikeusfilosofisten luentomuistiinpanojen julkaisija Karl-Heinz Ilting luonnehtii Hegeliä lounaissaksalaisen varhaiskonsitutionaalisen koulukunnan merkittävimmäksi edustajaksi.²⁴ Tämä koulukunta näki valistuksen valtio- ja oikeuskäsityksissä ja yhteiskuntasopimusperusteluissa pikemminkin vastustajansa kuin esikuvansa. Hegelin tapaan se puhui ”siveellisestä järjestyksestä” kaiken oikeudellisen toiminnan perustana. Se edusti saksalaisen, vielä sangen heikon porvariston poliittisia tavoitteita, jotka kiteytyivät yhtenäisyyden ja vapauden vaatimuksissa. Yhtenäisyys tarkoitti yhtenäisen saksalaisen valtion luomista, vapaus taas mieltävaltaisilta valtiollisilta puuttumisilta turvatun yksityisautonomian takaamista – liberaalista oikeusvaltiota.²⁵

Jälkimmäinen vaatimus käy OF:ssä esille myös siitä rakenteellisesta ratkaisusta, että Hegel käsittelee ja sijoittaa perinteisen valtiovallan kolmijako-opin sijasta lainsäädännön ja tuomioistuinlaitoksen oikeusvaltiolliset perusmääritykset jo Kansalaisyhteiskunta-jaksoon eikä vasta varsinaiseen valtioteorian osaan. Samoin hän esittää esim. rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen määritykset jo Kansalaisyhteiskunnan Oikeudenhoito-jaksossa jne.

Yhtenäistä ”saksalaista valtiota” Hegel puolestaan tavoitteli vuonna 1801 käsikirjoitukseksi jääneessä, sittemmin 1890-luvulla julkaistussa tutkielmassa *Die Verfassung Deutschlands*. Käsikirjoituksessa (W 1, s. 451–610)

²³ *Hegels Philosophie des Rechts. Die Vorlesung von 1819/20 in einer Nachschrift*. Hrsg. von Dieter Henrich. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1983, s. 51.

²⁴ Ks. tark. Karl-Heinz Iltingin Johdantoa hänen toimittamaansa teokseen *Hegel, G.W.F.: Die Philosophie des Rechts. Die Mitschriften Wannenmann (Heidelberg 1817/18) und Homeyer (Berlin 1818/19)*. Klett-Cotta, Stuttgart 1983, s. 17–34.

²⁵ Ks. Tuori, Kaarlo: *Oikeus, valta ja demokratia*. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1990, s. 119–121.

hän haaveilee yli kolmeksisadaksi pikkuvaltioksi pirstoutuneen Saksalais-roomalaisen keisarikunnan lopullisesta tuhosta ja uudesta Theseuksesta, joka pakolla loisi vähitellen moderniksi oikeusvaltioksi muodostuvan saksalaisen yhtenäisvaltion. Historian järjen viekkaudeksi Hegel jälkikäteen tulkitsee tuon Theseuksen inkarnaation eli Napoleonin ilmestymisen, tämän voittoisat sodat, saksalaisten valtioiden yhteenliittämiset sekä oikeudelliset, taloudelliset ja hallinnolliset reformit. Näiden johdosta hän koki voivansa myös Preussin empiirisesti monella tapaa ”mätään olemassaoloon” periaatteessa sovittua. Siksi hän asetti valtaisan ajattelukykynsä ja kokemuksensa Preussin palvelukseen – ei restauratiomiesten, ei näennäisliberaalien teutoonien, vaan hallitusta johtaneen vapaaherra von Hardenbergin rationaalista ja suhteellisen liberaalista virkamieskuntaa reformitoiminnassa hyväksi käyttävän linjan palvelukseen.

Erityinen tukija Preussin hallituksessa Hegelillä oli Wilhelm von Humboldtin oppilas, sivistynyt ja aidosti liberaalinen vapaaherra, opetusministeri von Altenstein, jonka kutsusta Hegel oli Preussiin Heidelbergista siirtynyt. Lisäksi Hegelin monipuolinen tukija kamppailussa varsinkin vanhan vallan sivistyneistösiipeä, von Savignytä ja muita vastaan oli opetusministeriön kansliapäällikkö Johannes Schulze, joka sattumoisin asui Hegelin naapurissa ja kävi korkeasta asemastaan huolimatta uskollisesti kuuntelemassa kaikki Hegelin ensimmäisen kolmen vuoden filosofian luennot. Näiden liberaalisten ja sivistyneiden miesten oikeusvaltiollisia ja rationaalisia taloudellisia, hallinnollisia ja sivistyksellisiä uudistuksia ajaneeseen uudistuslinjaan Hegel konkreettis-poliittisesti samastui ja sitä hän tuki. Eri asia on se, että Hegelin kuoltua ja kruunupäisen romantikon Friedrich Wilhelm IV:n noustua sittemmin vuonna 1840 valtaistuimelle, Hegelistä paljolti myös OF:n Esipuheen ja teoksen muiden monimielisten polemiikkien pohjalta väärennettiin restauratiivinen ja konservatiivinen Preussin valtionpalvoja.

Hegelin Oikeusfilosofian myöhempiä tulkinnallisia kohtaloita enää mainitsematta päätän esitykseni toteamalla, että hänen oikeusfilosofinen pääteoksensa on monin kohdin aikansa ”mädän olemassaolon” mitä voimakasta kritiikkiä. Oikeus- ja valtioteoreettisen dialektisen systematisoinnin lisäksi teokseen sisältyy aimo annos ihanteellista normatiivista etiikkaa. Nämä paljolti klassiset arvot ja ihanteet ovat toki meidän kannaltamme ”konservatiivisia” maailmanhengen perusteluineen kaikkineen. Kysehän on 1800-luvun alkupuoliskon ylemmän keskiluokan idealistisesta hyve-etiikasta henkisenä kokonaisnäemyksenä ja pyrkimyksenä klassisen länsimaisen kulttuuriperinnön säilyttämiseen: *conservare*.

Valtio- ja oikeusteoreettisesti Hegeliltä taas löytyy edelleen ajattelemisen aihetta antavia moderneja oikeusvaltiollisia ja muita kehittelyjä, jotka vain OF:n kokonaisuuteen paneutuva systemaattis-kriittinen tutkimus voi selvittää. Niitä vasten kysymys Hegelin varsinaisten poliittisten näkökantojen ”liberaalisuudesta” tai ”konservatiivisuudesta” on toissijainen ja sen tutkimuksen tulisi ainakin tapahtua erittelemällä kutakin sisältöongelmaa suhteessa aikaansa sekä Oikeusfilosofian systemaattiseen kontekstiin. Päivänselvää on se, ettei Hegel ollut mikään Preussin restauraatiota tukeva kuninkaallinen valtionpalvoja, myöhempien aikojen ”suursaksalais”-leimoista ja ”totalitarismi”-syytöksistä puhumattakaan.

Kirjallisuutta

Hegelin kootut teokset *Werke* ilmestyivät ensimmäisen kerran Berliinissä 1832–1845 P. Marheineken, J. Schulzen, E. Gansin, L. von Henningin, H. G. Hothon, K.L. Michelet’n ja F. Försterin toimittamana 21 nidettä käsittäneenä laitoksena. Alkuperäinen laitos ilmestyi jonkin verran täydennettynä ja kielellisesti modernisoituna taskukirjapainoksena *Werke in zwanzig Bänden* Suhrkamp Verlagin kustantamana Frankfurt am Mainissa 1970 toimittajinaan E. Moldenhauer ja K. M. Michel. Tämä laitos on edelleen saatavilla. Oikeusfilosofia-teoksen suomennoksessa (s. 297–307) on kattava luettelo sekä Hegelin teosten tieteellisistä editioista että kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta.

Kotimaisesta Hegel-kirjallisuudesta mainittakoon Eriksson, Lars, D.: Hegel och rättsfilosofins förnyelse. *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1975, s. 51–78. Manninen, Juha: Erilaiset ’valtion’ käsitteet Hegelillä. Teoksessa Manninen, Juha: *Dialektiikan ydin*. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu 1987, s. 71–79. Pulkkinen, Tuija: Hegel ja monarkin mysteeri. Teoksessa Pulkkinen, Tuija: Valtio ja vapaus. Tutkijaliitto. Jyväskylä 1989, s. 86–95. Pulkkinen, Tuija: Hegelin Oikeusfilosofia. Teoksessa Tuori, Kaarlo ja Matikainen Jaana (toim.): *Yhteiskuntasopimuksesta yhteisöön*. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja 10, Helsinki 1990, s. 165–199. Kotkavirta, Jussi (toim.): *Right, Morality, Ethical Life. Studies in G.W.F. Hegel's Philosophy of Right*. SoPhi 12, Jyväskylä 1997. Sonninen, Matti: Valtio ja perusoikeudet Hegelillä. Tampereen yliopisto, Julkisoikeuden laitos 1997. Tontti, Jarkko: Kansalaisyhteiskunta Hegelin Oikeusfilosofiassa. *Lakimies* 2/2000, s. 196–205.

* * *

Avineri, Shlomo: *Hegel's Theory of the Modern State*. Cambridge University Press, Cambridge 1972.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse. *Werke. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft*, (Ed.) Eva Moldenhauer und Karl Markus Michel. Bd. 7. Frankfurt am Main 1986 (1820).

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Suomentanut Markus Wahlberg. Kustannus Pohjoinen, Oulu 1994 (1820). (OF)
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Die Philosophie des Rechts. Die Mitschriften Wannenmann (Heidelberg 1817/18) und Homeyer (Berlin 1818/19)*. (Hrsg.) von Karl-Heinz Ilting. Klett-Cotta, Stuttgart 1983.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Philosophie des Rechts. Nachschrift der Vorlesungen von 1822/23 von Karl Wilhelm Ludwig Heyse*. (Hrsg.) von Erich Schilbach. Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Wien 1999.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Die Verfassung Deutschlands (1800–1802)*. Werke. *Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft*, (Ed.) Eva Moldenhauer und Karl Markus Michel. Bd. 1. Frankfurt am Main 1986, s. 451–610.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Werke. *Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft*, (Ed.) Eva Moldenhauer und Karl Markus Michel. Bd. 12. Frankfurt am Main 1986.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Vorlesungen über die Philosophie des Rechts*. Berlin 1819/1820. Nachgeschrieben von Johann Rudolf Ringier. Hrsg. von E. Angehrn, M. Bondeli und H. N. Seelman. Felix Meiner Verlag. Hamburg 2000.
- Hegels Philosophie des Rechts. *Die Vorlesung von 1819/20 in einer Nachschrift*. (Hrsg.) von Dieter Henrich. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1983.
- Manninen, Juha: Erilaiset 'valtion' käsitteet Hegelillä. Teoksessa Manninen, Juha: *Dialektiikan ydin*. Kustannus Pohjoinen, Oulu 1987, s. 71–79.
- Peperzak, Adriaan Th.: *Philosophy and Politics. A Commentary on the Preface to Hegel's Philosophy of Right*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1987.
- Pulkkinen, Tuija: Hegel ja monarkin mysteeri. Teoksessa Pulkkinen, Tuija: *Valtio ja vapaus*. Tutkijaliitto. Jyväskylä 1989, s. 86–95.
- Russell, Bertrand: *Unpopular Essays*, London 1950.
- Smith, Stewen B.: *Hegel's Critique of Liberalism*. The University of Chicago Press, Chicago and London 1989.
- Suvanto, Pekka: *Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle*. SHS, Tampere 1994.
- Tenkku, Jussi: Englannin parlamenttia ihannoiva Hegel. *Ajatus* 32 (1970), s. 245–260.
- Toews, John Edward: *Hegelianism. The path toward dialectical humanism, 1805–1841*. Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Tuori, Kaarlo: *Oikeus, valta ja demokratia*. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1990.
- Yovel, Yermiahu: Hegel's Dictum that the Rational is Actual and the Actual is Rational. Teoksessa v. Becker, W. und Essler, W.K. (Hrsg.): *Konzepte der Dialektik*. Frankfurt/M. 1981.